

הוי פגרי מתוק שלי

50 שנה אחרי שהוענק לש"י עגנון פרס נובל לספרות, ראוי להאיר גם את הצמחונות ואהבת החיות בסיפוריו

אמת מה שכתוב באותה חוברת, שכל הצרות באות בשביל זוללות יתרה, שאין אדם מסתפק במועט והומה ומהמה אחרי דברים הרבה".

ראוי לציין כי בתוך המוני חוקרי עגנון שהתעלמו לגמרי ממוטיב האכילה ביצירתו של עגנון, לא כל שכן מהשפעתה של צמחונותו, יש כמה יוצאים הכלל. חוקרת הספרות ד"ר רינה לי, שספרה "עגנון והצמחונות" (הוצאת רשפים), הוא מתנה גדולה לאוהבי עגנון, היא אחת מהם. גם בעבודתה של ד"ר נעמה הראל, חוקרת של ייצוגי חיות בספרות מאוניברסיטת קולומביה, יש התייחסות לכתבי עגנון. בשנים האחרונות הצטרף לרשימה הקצרה הזאת גם דן מישייקר והוא חוקר את היחס לבעלי החיים בספרות.

2 האדונית והרוכל
האם הצמחונים מוסריים יותר?

לעתים קרובות נוהגים המתדיינים בשאלה זו לנופף בכני אדם בשר ודם, רצוי ידוענים, לא משנה אם חיים ומתים, כדי להוכיח כך או אחרת. מן הצד האחד ישנם המהטמה גנדי, אלברט איינשטיין ועוד שורה ארוכה של כלילי המעלות, בניהם נשיאנו העשירי רובי ריבלין, שכלל הידוע

העמוק על גיבוריו. כך, לשם המחשה, מעיר המספר וגורס כי בעיר שבוש – שבה מתרחשת העלילה – אין אנשים גבוהים, מפני שרגילים הם במאכלי קמח ואיברייהם גדלים ברוחב ולא באורך. כאשר הירשל מוזמן לבית הוריה של כלתו לסעודה דשנה, וכולם חוץ ממנו אוכלים ונהנים, במיוחד אמו, נוצר קישור בין תאוות ממן לתאוות זלילה. הוא חושב לעצמו שאלמלא רדפה אמו אחר הממן, לא היה צריך לשבת ליד פגרי עופות ודגים.

פעמים רבות במהלך העלילה מבטאות מחשבו תיו של הירשל את הלך הרוח של מי שעובר לתורנה בריאה, זונח את הבשר והדגים ומעדיף על פניהם מזון מן הצומח, בעוד סביבתו מתלבת מן המאכלים האחרים:

"הירשל שלא אכל כמעט כלום נסתכל במסור בים שיגעים מחמת אכילה ושתייה ונהנה ונצטער. נצטער שהוא רעב ונהנה שכרסו אינה מלאה. לפני ימים אחדים נתגלגלה לידו חוברת קטנה של צמחונים בגנות אכילת בשר ודגים ויין ומיני מותרות. כשראה הירשל את המסוכים יגעים מרוב אכילה ושתייה ועדיין הם ממשימים בגופם להכניס במעיהם יותר ויותר הירהר בלבנו, שמא אחי אמי שנתפרנס מן העשבים נזיר היה מן הבשר, אלא שבני דורו לא ירדו לסוף דעתו וקראוהו משוגע, ושמה

••• בשנים האחרונות מוקדשים לקשר המורכב בין מאפייני אישיות לבין בחירה במזון טבעוני, צמחוני או בריאותי (או גם וגם) לא רק מחקרים שמסקנותיהם סותרות, אלא גם תיאורים ספרותיים רבים. אבל מעט מאוד תשומת לב מוקדשת להיבט הזה ביצירתו של ש"י עגנון, שהחודש מלאו 50 שנה לזכייתו בפרס נובל ולכן היא מוזכרת בהקשרים שונים. דיון בהרגלי האכילה של הדמויות בכתביו ושל אלו מהן הצמחונות בפרט, מוזמן מסע שונה בתכלית אל עולמו הרוחני ואל אישיותו של יוצר שנדמה שכל פינה של כתביו כבר נטחנה עד דק. הנה, בקצרה, כמה תחנות כא"ל בהספרי עגנון.

1 סיפור פשוט
צמחונות מעידה על תמהונות?

הטלטלה הכרוכה במעבר לתפריט שונה מומחשת היטב בדמותו של הירשל ב"סיפור פשוט". מרגע שהוא מתחיל לבחון את העולם דרך מסננת צמחונות, נטענים הרגליו הקודמים של הירשל, כמו גם סגנון חייו ודרכי מחשבתו, במשמעויות חדשות המערערות על הקודמות. המרד של הירשל בחברה ובנישואים הנכפיים עליו מתואר גם באמצעות סלידתו מאכילת בשר, דגים, יין ושאר מיני מותרות. כל אלה, יחד עם מאפיינים נוספים – וביניהם בכי, חלומות בהקיץ, לישת שעווה, חבישת נעל על הראש וגיגעו במקום דיבור – מעצבים את דמותו של הירשל כמי ששוחה נגד הזרם במקרה הטוב או פשוט יורד מהפסים במקרה הרע.

בסבלנות דייקנית, מופת של אירוניה דקה, מריביל המחבר את הירשל בדרך החתחתים של מי שמנסה להיפרד מן הזרם המרכזי גם באמצעות תפריט שונה: בהדרגה מתנזר הירשל מזלילה וגוזר על עצמו עקרונות של הסתפקות במועט ושל אכילת ברוח הצמחונות. תוך כדי כך משתנה גם יחסו לחברת בני אדם. יופיו של התיאור המתמשך מקורו גם בעובדה שלא רק את דמותו של הירשל הוא מאיר, אלא גם את האופן שבו השפיעו הרגלי האכילה של עגנון והעדפותיו, וגם אמונותיו ודעותיו בתחום זה על יצירתו והטביעו את רישומם

ב"סיפור פשוט", כשהירשל מזמן לבית הוריה של כלתו לסעודה דשנה וכולם חוץ ממנו אוכלים ונהנים, במיוחד אמו, נוצר קישור בין תאוות ממון לתאוות זלילה. הוא חושב לעצמו שאלמלא רדפה אמו אחר הממון, לא היה צריך לשבת ליד פגרי עופות ודגים

שחותרים למעלה מוסרית גבוהה גם בויתור על אכילת בשר, ובהתאמה – הידרדרות מוסרית מלווה בהפרזה באכילת בשר.

קופת השרצים שנלווית לאכילת בשר מיוצגת באמצעות דמויות שונות, אבל הזיקה הישירה בין הידרדרות מוסרית לבין התמכרות לתאוות הבשר בולטת באופן מיוחד ב"האדונית והרוכל": אכילת בשר היא מסדרון בדרך לעבודה זרה וכרוכות בה תאוות בשר בהיבט הארוטי ורדיפת בצע. כמו בסיפורי עגנון אחרים, גם כאן אכילת בשר מייצגת סטייה מן הישר. גיבור הסיפור יוסף ממחיש היטב את השלילה שבאכילת בשר, שכן הידרדרותו המוסרית מאופיינת באמצעות ארוחות עתירות מיני בשרים:

"נשתייר הרוכל אצל האדונית. לא ברפת הישנה לא בחדר של כלים ישנים שיצאו מכלל תשמיש, אלא דר היה בחדרה של האדונית ובמיטתו של בעלה היה ישן, והיא היתה משמשת לפניו כאילו הוא אדוניה. וכל יום התקינה לו סעודה מכל אשר היה לה בבית ובשדה, כל עוף טוב וכל שמן ואם צלתה לו בשר בחמאה ולא משך ידו ממנו. בראשונה כשהיה רואה אותה מולקת ראש עוף היה מזדעזע, אחר כך היה אוכל ומוצץ אפיו לו את העצמות כדרך קלי עולם שבתחילה אין רוצים לעבור עבירה ואחר כך עושים כל עבירות

ש"י עגנון. אימץ את הצמחונות ככל הנראה כבר בנעוריו צילום: פסי גירש

וכך לרככו קצת. עגנון עצמו אימץ את הצמחונות, ככל הנראה, כבר בנעוריו, בעקבות ביקור עם אביו בבית מטבחים. בשום מקום בכתביו עגנון אינו מטיף לצמחונות כחובה, אך הוא רואה בה מעלה מוסרית יתרה ובהתאם לכך הוא מאפיין את גיבוריו. לכן מתוארים גיבורים

נרתעו או נרתעים מאכילת בשר. מן הצד האחר נוטים להניח את הקלף הכי גדול, ג'וקר של ממש, אדולף היטלר. כן, גם הוא, יש מי שטוענים, היה צמחוני, לפחות לפרקים. באמצעות גיבוריו הצמחונים של עגנון, ניתן להעביר את הדיון מן המציאות אל דפי הספר

חנות עופות כשרה בניו יורק, 1937. בסיפורי עגנון הידרדרות מוסרית מלווה בהפרזה באכילת בשר
Berenice Abbott / The New York Public Library :015

שבעולם לתיאבון".

כאן גם באה לידי ביטוי, בלי הסתייגויות ובלי הנחות, הזיקה הישירה בין תאוות בשרים גסטרו-נומית לארוטית. זה קורה כשהרוכל יוסף שואל את אדוניו הילני מה לעזאזל היא אוכלת, וזו התשובה:

"דם אנשים אני שותה ובשר דם אני אוכלת. עם שהיא מדברת חיבקה אותו בכל כוחה והניחה שפתייה על שפתיו ומצצה ואמרה, מימי לא ציירתי לי שבשר רו של יהודי מתוק כל כך. נשוק אותי עורבי, נשוק את נשרי, נשיקותיך מתוקות מכל נשיקות שבעולם... יוסף בראשונה כשהראית את עצמך לפני רציתי לש-סות בכך את הכלבה, ועכשיו אני עצמי נושכת אותך ככלבה מטורפת עד שאני חוששת שלא תצא מידי חץ, הוי פגרי מתוק שלי. כך היו מוצאים את ימיהם באהבה וחיבה ושום דבר שבעולם לא עירבב את עסקיהם".

ובעוד האדונית הילני והרוכל יוסף מתענגים זו על בשרה של זה וגם על הבשר והדם שמהם הם ני-זונים, מתבקש לשאול אם היעדר בשר מהתפריט מש-פיע בצורה הפוכה. ובכן, קשה למצוא תשובה נחרצת. במקומה אפשר להביא כאן דווקא את אוירת המתח והניכור שנפערת בין מי שאוכל בשר למי שמתנור ממנו, מתח שנוסף על זה שקיים בכל מקרה בין האוהב לבין מושא תשוקתו. את המצב המורכב הזה מתאר עגנון בסיפורו "גבעת החול":

"יעל הזמינה לה מנה של בשר וחמדת הזמין לע-צמו מאכל של חלב וחתיכת דג... הפונדקית חזרה והסירה את המפה הגדולה ופרסה שתי מפות, אחת ליעל שאוכלת בשר ואחת לחמדת שאוכל חלב. חמ-דת הביט על המקום החשוף שבין מפה למפה, על גר-פו של חול שנדחק לתוך הסעודה".

3 עד הנה מה הקשר בין סרבנות לצמחונות?

הצמחונות של עגנון אופפת את כתביו במין צעיף שקוף ומרפרף שתלוי על הקולב וברכומן כזה שכור-כים אותו סביב הצוואר לפי הצורך. בשלל מופעיה ממלאת הצמחונות בכתבי עגנון מגוון רחב של תפקי-דים שבהם היא אומרת משהו על הזיקה בינה לבין תחור-מים נוספים וביניהם כמובן גם בריאות מושלמת. אבל זה המובן מאליו. ב"עד הנה" יוצר עגנון הקבלה בין סי-רובו של המספר הצמחוני להשתתף במלחמה לבין סי-רובו לאכול בשר. בשלב מוקדם של הסיפור מקבל הגיבור במתנה כבד אווז ומתוך חיבתו לנותנת המתנה הוא מתהלך איתו למרות שאינו רוצה בו. והכבד שר-תת הדם של האווז מלכלך את בגדיו ומבטא את מצב רוחו העגום כל כך ואת סלידתו מכל מה שסובב אותו. בהקשר זה כדאי להדגיש את אהדתו של עגנון לכ-עלי חיים, שאינה מובנת מאליה שכן לא כל הצמחונ-נים אוהבים חיות ולא כל מי שאוהב חיות הוא צמחוני. ביצירותיו השונות של עגנון יש בעלי חיים בעלי תכר-נות אנושיות ופעמים רבות הם אף מתפקדים כמעין כפילים של הגיבורים או כלא-מודע שלהם. כזה הוא הכלב בלק ב"תמול שלשום", שם גם כתוב: "הרבה יצ-טרך ההיסטוריון לייגע עצמו עד שימצא היכן מסתיימים מעשי בני אדם והיכן מתחילים מעשיהם של הכלבים". וישנו, כמובן, גם הדג בסיפור "מזל דגים". אפשר

ב"עד הנה" יוצר עגנון הקבלה בין סירובו של המספר הצמחוני להשתתף במלחמה לבין סירובו לאכול בשר. הגיבור מקבל במתנה כבד אווז ומתוך חיבתו לנותנת המתנה הוא מתהלך איתו למרות שאינו רוצה בו. הכבד שותת הדם של האווז מלכלך את בגדיו ומבטא את מצב רוחו העגום כל כך ואת סלידתו מכל מה שסובב אותו

להמשיך ולהביא דוגמאות כאלה ואחרות, אלא שעג-נון עצמו, בנאומו עם קבלת פרס נובל בשנת 1966, פי-רט את ההשפעות המרכזיות שספג, וסמוך לכתבי הקודש, משנה, תלמוד ומדרשים, פוסקים ומשוררים, ציין גם את בעלי חיים: "כדי לא לקפח שכר כל ברייה חייב אני להזכיר בהמות חיות ועופות שלמדתי מהם. כבר אמר איוב (ל"ה, י"א) 'מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמיים יחכמו'. מקצת מה שלמדתי מהם כתבתי על ספרי. אבל חוששני שלא למדתי כל צרכי. הרי כששמעתי קול כלב נובח, קול ציפור מציצת, קול תר-נגול קורא, איני יודע אם מודים לי על כל מה שסיפ-רתי עליהם או אם קוראים עלי תיגר" (מתוך ספרו "מעצמי אל עצמי").

ובחזרה ל"עד הנה", שם מתאר המספר, בעודו יושב בחדרו שמעל האטליו שריחו כל כך מגעיל אותו עד שבהמשך הוא עוזב את מגוריו למרות הקושי למצוא מקום אחר, את הדמיון בין בשרם של הגברים שנפלו בקרב לבין בשר בעלי החיים, שקונות נשותיהם באטליו:

"חצי הרחוב הומה מרוב נשים שעומדות בשורה

לפני האטליו. נגדן תלויים ועומדים עגלים וחזירים וארנבות ועופות ודמם לוח ואדום וחי. וכל אשה פתק של מזונות בידה ומגביהה את הפתק כנגדם להראותם שמצויים ליתן להן מבשרם, שבניהן ובעליהן נלחמים מלחמת הארץ, והם אינם משגיחים בהן, אלא ששים בדמם שמבדיק פי כמה מן הדם שנשפך בשדה הקרב, שבשדה הקרב מרופש הוא הדם ברפש וכעפר והגוף פעמים אינו ניכר מחמת ריסוק איברים, ופעמים מוטל הוא עד שמרקיב, ואילו הם ניכרים כמיתתם כבחייהם ולחלוחיתם מרטיבה והולכת. ובתוך האטליו עומד לו הקצב כשר צבא בין חילותיו. באמת אין כאן אלא בע-לי חיים שנטלו את חייהם, אבל כל האוכל מבשרם מתמלא כוח וגבורה לעשות מלחמה".

4 מזל דגים

אכילת בשר מעידה על רוע?

לא שסופר כעגנון עלול חלילה להיתפס לסוג כזה של הכללות, אבל דמותו של פישל קארפ (בת-רגום חופשי: דגיגון קרפיון) בסיפור "מזל דגים" היא מופת של נחיתות מוסרית ואישיות קטנת מעלות. כמעט כל מחשבותיו נתונות למאכלים ולסעודות וזרם התודעה שלו, אם אפשר לקרוא כך למעייני מתפרץ של תשוקה למזון, מזמן לקוראים עוד ועוד שמות של מאכלים שכאילו נקלעו לתוך מוחו וקיבתו של מבקר מסעדות להוט ומורעב שלא מפסיק להלעיט עצמו במזונות או לפחות לחשוב אודותיהם. הנה, לסיים, דוגמה אחת מרבות:

"גלל כן כיבד את כרסו וטרח עליה שלא תהא חסירה עמו כלום. אם בשר ודגים, הרי בשר ודגים, ואם רוטב וגריסין, הרי רוטב וגריסין, ואם אתה רוצה לפתן של שויפים, הרי לפתן של שויפים, מלבד גוזר לפות בכרכשת שמילואה קמח קלוי בשומן ובצמוי-קים, ומלבד המאכלים הבאים לפני הסעודה. ובין סעודה לסעודה גלגל עמה במאכלים שמשביעים את הרעב ומרעיבים את השבע".